

VALSTIEČIŲ PASKOLŲ-TAUPYMO DRAUGIJOS LIETUVOJE IKI PIRMOJO PASAULINIO KARO

VENANTAS MAČIEKUS,
BENJAMINAS PLADIS

Lietuvos ir Lenkijos nepriklausomybė trijų didžiųjų Europos valstybių (Austrijos-Vengrijos, Prūsijos ir Rusijos) susitarimu buvo palaidota 1795 m. Beveik visa Lietuva buvo prijungta prie Rusijos imperijos. Tik nedidelė vakarinės Lietuvos dalis tradiciškai priklausė Prūsijai. Todėl pirmųjų taupymo įstaigų kūrimąsi Lietuvoje nulėmė padėtis metropolijose.

Pirmoji taupomoji kasa dabartinėje Lietuvos teritorijoje apie 1830 m. įsikūrė Klaipėdos mieste [1]. 1849 m. rugsėjo 1 d. Vilniuje prie Visuomeninės globos prikazo* buvo įsteigta taupomoji kasa, kurios įstatai nustatė riboto dydžio indėlius (iki 750 rb) ir paskolas (iki 50 rb) [2]. Kasa buvo skirta patiems neturtingiausiems gyventojų sluoksniams aptarnauti.

Pirmasis kredito kooperatyvas (*Vereinsbank*) pradėjo veikti irgi Vokietijos imperijai priklausiusioje Lietuvos dalyje – Šilutėje. 1865 m. šis kooperatyvas turėjo 101 narį [3]. Po baudžios panaikinimo smulkiojo kredito kooperatyvai – valstiečių paskolų-taupymo draugijos ėmė kurtis į Rusijos imperiją įėjusioje Lietuvos dalyje. Neturime tikslių duomenų apie pirmosios tokio pobūdžio draugijos susikūrimą dabartinės Lietuvos teritorijoje, tačiau apie buvusią Kauno guberniją, kurios 96 proc. atiteko Lietuvai ir sudaro apie 55 proc. dabartinės Lietuvos ploto, yra išsami statistinė informacija.

Valstiečių paskolų-taupymo draugijų kūrimosi Kauno gubernijoje pradžia – 1873 metai. Tais metais susikūrė trys pirmosios draugijos: Anykščiuose, Užpaliuose ir Brėslaujoje (dabar Brėslauja priklauso Baltarusijai). Valstiečių paskolų-taupymo draugijų kūrimosi dinamika parodyta 1 lentelėje.

* Valstybinės žinybos, įstaigos pavadinimas Rusijoje XVI–XIX a.

Rodikliai	1873	1874	1875	1876	1877	1878	1879	1880	1881	1882	1883	1913
Kauno apskritis												
Susikūrė naujų draugijų								1	-	1	-	-
Buvo draugijų metų gale								1	1	2	2	8
Panevėžio apskritis												
Susikūrė naujų draugijų		2	-	1	2	-	-	1	-	-	1	-
Buvo draugijų metų gale		2	2	3	5	5	5	6	6	6	7	8
Novoaleksandrovsko (Zarasų) apskritis												
Susikūrė naujų draugijų	1	-	1	4	2	-	1	1	1	-	1	-
Buvo draugijų metų gale	1	1	2	6	8	8	9	10	11	11	12	14
Raseinių apskritis												
Susikūrė naujų draugijų				1	-	-	-	-	1	-	-	-
Buvo draugijų metų gale				1	1	1	1	1	2	2	2	6
Šiaulių apskritis												
Susikūrė naujų draugijų		1	2	1	1	1	-	-	-	1	-	-
Buvo draugijų metų gale		1	3	4	5	6	6	6	6	7	6	12
Telšių apskritis												
Susikūrė naujų draugijų				1	-	-	-	1	-	-	1	-
Buvo draugijų metų gale				1	1	1	1	2	2	2	3	5
Ukmergės apskritis												
Susikūrė naujų draugijų	2	-	3	1	-	-	-	-	-	1	-	-
Buvo draugijų metų gale	2	2	5	6	6	6	6	6	6	7	7	9
Iš viso: a) susikūrė naujų draugijų	3	3	6	9	5	1	1	4	2	3	3	-
b) buvo draugijų metų gale	3	6	12	21	26	27	28	32	34	37	39	62

Iš 1 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad sparčiausiai valstiečių paskolų-taupymo draugijos Kauno gubernijoje kūrėsi 1875–1877 metais. Per tuos trejus metus jų skaičius padidėjo aštuoniolika draugijų. 1883 m., po 11 metų nuo pirmųjų draugijų susikūrimo, Kauno gubernijoje veikė 39 valstiečių paskolų-taupymo draugijos. Iš susikūrusių tik viena Viekšnių (Šiaulių aps.) 1883 m. dėl išekvojimų nutraukė savo veiklą. Jos vadovams buvo iškelta baudžiamoji byla [5]. Iš 1883 m. buvusių 39 valstiečių paskolų-taupymo draugijų XX amžių pasiekė 35 (2 lentelė). Nuo 1889 m. ataskaitų apie savo veiklą nebepateikė viena iš trijų pirmųjų – Anykščių (Ukmergės aps.) draugija, nuo 1892 m. – Doviatovo (vietovės identifikuoti nepavyko; Šiaulių aps.), nuo 1897 m. – Rokiškio 1-oji (Novoaleksandrovsko (Zarasų aps.), nuo 1899 m. – Padubysio (Šiaulių aps.). Anykščių valstiečių paskolų-taupymo draugija 1913 m. vėl paminėta kaip veikianti [6]. Neturime duomenų apie paskolų-taupymo draugijų dinamiką 1904–1909 metais. 1910 m. jų buvo 53, 1913 m. – 62 [6].

Valstiečių paskolų-taupymo draugijų pasiskirstymas Kauno gubernijoje nebuvo tolygus (1 lentelė): daugiausia jų 1883 m. veikė Novoaleksandrovsko (Zarasų) aps. – 12, Panevėžio ir Ukmergės aps. – po 7, Šiaulių aps. – 6, Telšių aps. – 3, Kauno ir Raseinių aps. – po 2. Iš šio pasiskirstymo ryškėja įdomi tendencija: gerokai mažiau draugijų žemaitiškose Telšių ir Raseinių apskrityse negu aukštaitiškose. Po 20 metų (1913 m.) iš esmės ši tendencija išliko.

Nors žemaitiškose apskrityse draugijų skaičius išaugo (Telšių aps. – iki 5, Raseinių aps. – iki 6), vis dėlto 1913 m. aukštaitiškose apskrityse valstiečių paskolų-taupymo draugijų buvo daugiau (Novoaleksandrovsko (Zarasų) – 14, Ukmergės – 10, Šiaulių – 12 (iš jų Kuršėnų ir Tryškių draugijos buvo žemaičių gyvenamojoje teritorijoje). Kadangi Žemaitijos valstiečių ūkiai dėl kai kurių priežasčių (viena, pagal paprotį ūkiai nebuvo dalijami sūnums, o perduodami vienam iš jų ir todėl nesumulkėjo kaip Šiaurės Rytų Lietuvoje, ir, antra, dar iki baudžios panaikinimo Žemaitijos valstiečių ūkiai daugiau negu rytinėje Lietuvos dalyje gamino rinkai, nes čia vyravo ne lažinė, o pinigine (čėsinė) baudžios forma) ekonomiškai buvo stipresni, tikėtina, kad jie buvo sukaupe daugiau santaupų. Mažesnę žemaičių ūkininkų norą burtis į paskolų-taupymo draugijas, matyt galima paaiškinti žemaičių etnopsichologinėmis ypatybėmis (atsargumu, nepasitikėjimu tuo, kas svetima, nepažįstama).

	1879	1881	1882	1883	1885	1887	1888	1889	1890	1891
1	28	34	37	39	39	39	39	38	38	38
2	1	1	4	2	1	1	3	5	5	2
3	6545	10767	11273	12583	15234					
4										
5										
6										
7										
8										
9						240,2	741,1	506,8	685,2	1248,6
10		1330,0	1309,2	2286,2	2431,0	3369,1	2924,9	3410,2	3265,3	5866,3
11	1881,4*	1273,2	1341,4	2310,9	2407,1	2871,4	2800,4	3532,2	3208,3	5784,8
12				46,9	75,1			97,2	108,7	114,2

	1892	1893	1895	1896	1897	1899	1900	1901	1902
1	37	37	37	37	37	36	36	35	35
2	2	4	3	3	3	3	3	2	2
3						23005	23000	22633	22542

11
 12
 13
 14
 15
 16
 17
 18
 19
 20
 21
 22
 23
 24
 25
 26
 27
 28
 29
 30
 31
 32
 33
 34
 35
 36
 37
 38
 39
 40
 41
 42
 43
 44
 45
 46
 47
 48
 49
 50
 51
 52
 53
 54
 55
 56
 57
 58
 59
 60
 61
 62
 63
 64
 65
 66
 67
 68
 69
 70
 71
 72
 73
 74
 75
 76
 77
 78
 79
 80
 81
 82
 83
 84
 85
 86
 87
 88
 89
 90
 91
 92
 93
 94
 95
 96
 97
 98
 99
 100

2 lentelės tęsinys

	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911
1	35							53	52
2	3	3	1	1	3	-	4	1	5
3	22619	21817	17704	20884	20184	23441	19169	29168	27614
4	802,5	792,9	693,4	723,2	676,3	719,5	637,1	826,3	641,1
5	252,8	252,9	277,2	265,9	261,5	290,5	250,1	311,6	314,3
6	1275,4	1024,1	390,6	1173,4	1336,1	1474,7	1517,3	2121,7	2514,9
7	877,8	865,5	72,2	796,2	655,8	661,1	481,4	517,4	401,1
8	2724,1	2584,2	2278,9	2448,8	2325,8	2533,0	2350,5	3114,9	2993,4
9	50,1	53,5	66,5	73,8	46,2	50,5	51,6	75,9	89,1
10									
11	7848,4*	7074,5*	6574,4*	6589,3*	6957,3*	8815,8*	8095,0*	13323,7*	15341,3*
12	66,3	50,9	46,9	54,0	56,8	70,2	52,5	76,2	288,5

* dviejų eilučių suma

- 1 – valstiečių paskolų-taupymo draugijų skaičius atitinkamų metų gruodžio 31 d.;
- 2 – valstiečių paskolų-taupymo draugijų, apie savo veiklą atitinkamais metais nepateikusių duomenų, skaičius;
- 3 – valstiečių paskolų-taupymo draugijų narių skaičius gruodžio 31 d.;
- 4 – pajinio kapitalo likutis gruodžio 31 d. tūkst. rb;
- 5 – atsargos kapitalo likutis gruodžio 31 d. tūkst. rb;
- 6 – indėlių likutis gruodžio 31 d. tūkst. rb;
- 7 – skolintų iš kitur sumų likutis gruodžio 31 d. tūkst. rb;
- 8 – išduotų paskolų likutis gruodžio 31 d. tūkst. rb;
- 9 – metinė apyvarta pagal įplaukas tūkst. rb;
- 10 – metinė apyvarta pagal išlaidas tūkst. rb;
- 11 – metinis grynas pelnas tūkst. rb.

Toliau apžvelkime valstiečių paskolų-taupymo draugijų kūrimosi raidą atskirose Kauno gubernijos apskrityse. Minėtos dvi pirmosios (Anykščių ir Užpalių) draugijos 1873 m. susikūrė Ukmergės apskrityje. Po dvejų metų, 1875 m. susikūrė dar trys (Kupiškyje, Raguvoje ir Troškūnuose), 1876 m. – viena Šėtoje ir 1882 m. – dar viena Deltuvoje. Šios septynios, o nuo 1889 m. šešios (nuo tų metų apie Anykščių draugiją duomenys nebeskelbiami) Ukmergės aps. valstiečių paskolų-taupymo draugijos nenutrūkstamai veikė iki 1905 metų. Apie atskirų draugijų vėlesnę veiklą iki 1913 m. neturime duomenų. Žinoma tik, kad 1907 m. buvo likviduota 32 metus veikusi Kupiškio draugija. 1913 m. išvardytame Ukmergės aps. valstiečių paskolų-taupymo draugijų sąrašė nebėra vienos iš seniausių – Užpalių draugijos [6], bet vėl atsiranda kita seniausia – Anykščių draugija. Be penkių, nuo 1873–1876 m. veikusių draugijų, 1913 m. minimos dar keturios (Kovarsko, Ukmergės ir dvi Utenos), susikūrusios po 1905–1906 m.

Valstiečių paskolų-taupymo draugijų skaičiumi nuo 1877 m. iki Pirmojo pasaulinio karo pirmavo Novoaleksandrovsko (Zarasų) apskritis. Iš kitų Kauno gubernijos apskričių ši apskritis išsiskyrė didžiausiu absoliutiniu ir santykinu rusų tautybės gyventojų skaičiumi. Dalis apskrities rytinės dalies, 1939 m. atitekusios Baltarusijai, buvo jau gerokai apgudęjusi. Novoaleksandrovsko (Zarasų) apskrities pirmoji valstiečių paskolų-taupymo draugija Brėslaujoje (1873) priklauso prie trijų pirmųjų Kauno gubernijos draugijų. Kitos vienuolika iki 1899 m. veikusių draugijų Novoaleksandrovsko (Zarasų) apskrityje kūrėsi tokia seka [4]: Slabados (dab. Baltarusija) – 1875 m., Antazavės, Krasnogorskojės (vietovės identifikuoti nepavyko), Rokiškio 1-oji, Vidžių (dab. Baltarusija) – visos 1876 m., Obelių ir Rokiškio 2-oji – 1877 m., Aknystos (dab. Latvija) – 1879 m., Zarasų 1-oji – 1880 m., Apso (dab. Baltarusija) – 1881 m., Zarasų 2-oji – 1883 m. Rokiškio ir Zarasų 1-osios draugijos buvo sukurtos specialiai rusų kolonistams, vadinamiems rusų naujakuriams aptarnauti. Nuo 1899 m. nebeskelbiami duomenys apie Rokiškio 1-osios draugijos veiklą, nuo 1901 m. – apie Apso draugiją (randame užuominų apie jos likvidavimą 1894 m. [7], bet po šios datos dar keletą metų pateikiami duomenys). Nuo 1890 m. nebepateikiama informacija apie Vidžių draugiją [4]. 1912 m. ji likviduojama [8]. 1913 m. valstiečių paskolų-taupymo draugijų sąrašė iš iki 1884 m. susikūrusių 12 Novoaleksandrovsko (Zarasų) apskrities draugijų minimos septynios (be anksčiau aptartųjų, nėra duomenų apie Obelių ir Zarasų 1-osios draugijos veiklą) ir išvardytos taip pat septynios naujos, matyt, susikūrusios po 1905–1906 metų neramumų. Tai: dvi Salako, Rokiškio 3-oji, Zarasų 3-oji, Dūkšto, Vidžių 2-oji ir Vidžių 3-oji.

Panevėžio apskrityje pirmosios Konstantinavos (būstinė – į šiaurę nuo Joniškėlio buvęs Didžiųjų Grūžių kaimas) ir Pabiržės valstiečių paskolų-taupymo draugijos susikūrė 1874 m. Po dvejų metų (1876 m.) tokią draugiją jau turėjo Naujamiestis (būstinė – Jutkonių k.), po trejų (1877 m.) – Pumpėnai ir Ramygala (pastarosios būstinė – Barklainių k.). 1880 m. Panevėžio apskrities paskolų-taupymo draugijos pasipildė Čypėnų draugija (būstinė – Antanašės dvaras Vabalninko valsčiuje), 1883 m. Žeimelio draugija. Šios septynios Panevėžio aps. draugijos veikė iki 1907 m. Tais metais dvi – Čypėnų ir Pumpėnų – buvo likviduotos (apie jų veiklą duomenys nebeskelbiami nuo 1893 m.). 1913 m. šalia nuo pat įsikūrimo veikusių penkių draugijų Panevėžio apskrityje dirbo dar trys draugijos (Biržų, Krekenavos ir Panevėžio), susikūrusios po 1905 m.

Šiaulių apskrities pirmoji valstiečių paskolų-taupymo draugija susikūrė tais pačiais metais kaip ir Panevėžio apskrityje – 1874. Tai Bлагověščенскојės draugija (vietovės identifikuoti nepavyko). 1875 m. įsisteigė dar dvi draugijos – Kuršėnų ir Vieکشnių, 1876 m. – Žagarės, 1877 m. – Doviatovo (vietovė neidentifikuota), 1878 m. – Padubysio, 1882 m. – Gruzdžių. Veikusi tik septynerius metus, 1883 m. dėl išekvojimų buvo likviduota Vieکشnių draugija. Likusios šešios draugijos veikė iki 1892 m. (tais metais pradingsta duomenys apie Doviatovo draugiją). Nuo 1905 m. neskelbiami duomenys apie Padubysio draugiją. Šių dviejų draugijų nėra ir 1913 m. sąrašė, kuriame šalia keturių, veikusių nuo pat susikūrimo, minimos 8 naujos, veiklą pradėjusios po 1905–1906 metų. Tai dvi Joniškio (krikščionių ir žydų), Kruopių, Radviliškio, Šeduvos, Šiaulių, Tryškių ir Žagarės 2-oji (žydų).

Pirmoji Raseinių apskrities valstiečių paskolų-taupymo draugija 1876 m. susikūrė pačiame apskrities centre, po 5 metų (1881 m.) – antroji Kelmėje. Tos dvi draugijos veikė iki Pirmojo pasaulinio karo. Šio šimtmečio pradžioje (1994 m. jau veikė) susikūrė Šidlavos (Šiluvos), po 1905–1906 m. – dar trys (Raseinių 2-oji, Kelmės 2-oji ir Tauragės) draugijos, kurios minimos ir 1913 m. sąrašė.

Telšių apskrities pirmoji draugija 1876 m. pradėjo veikti pačiuose Telšiuose, antroji 1880 m. susikūrė Židikuose, trečioji – 1883 m. Plungėje. Be šių draugijų, 1913 m. veikė dar dvi (Kretingos ir Telšių 2-oji), susikūrusios po 1905–1906 metų.

Iš visų Kauno gubernijos apskričių vėliausiai valstiečių paskolų-taupy-
mo draugijos pradėjo kurtis Kauno apskrityje. 1880 m. susikūrusi Žemimuo-
se ir 1882 m. Betygaloje buvo vienintelės šios apskrities draugijos iki
1905–1906 m. Be šių draugijų, 1913 m. minimos dar šešios (Ariogalos,
Jonavos 1-oji, Jonavos 2-oji, Kėdainių, Krakių, Vilkijos).

Apie Kauno gubernijos valstiečių paskolų-taupyimo draugijų veiklą
galime spręsti iš jų narių skaičiaus dinamikos, metinių apyvartų, indėlių ir
paskolų likučių, gauto pelno ir kitų rodiklių (žr. 2 lentelę). Nors draugijų
narių skaičiaus duomenys nėra išsamūs, bet pakankamai gerai parodo narių
skaičiaus dinamiką. Pirmieji skelbti duomenys atspindi valstiečių paskolų-
taupyimo draugijų veiklą 1879 m. Tais metais jau veikė 28 draugijos, dvide-
šimt septyniose (apie vieną iš jų nepateikta duomenų) iš jų buvo 6545 na-
riai arba vidutiniškai po 242 narius kiekvienoje. Po šešerių metų (1885)
duomenis pateikusiose 38 draugijose buvo jau 15234 nariai (vidutiniškai po
401 nari), 1900 m. 33 apie save informavusios draugijos turėjo 23000 narių,
t. y. vidutiniškai po 697 kiekviena. Per 21 metus vidutinis vienos draugijos
narių skaičius išaugo 2,88 karto. Pačių draugijų ir jų narių skaičius smarko-
kai ūgtelėjo prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą: 1913 m. sausio 1 d. 68 valstie-
čių paskolų-taupyimo draugijos turėjo 33535 narius [9].

Duomenų apie valstiečių paskolų-taupyimo draugijų pasiskirstymą pa-
gal narių skaičių teturime tik apie kelerius pradinio draugijų veiklos etapo
metus (3 lentelė).

3 l e n t e l ė. Kauno gubernijos valstiečių paskolų-taupyimo draugijų pasiskirstymas
pagal narių skaičių

Narių skaičius valstiečių pa- skolų-taupyimo draugijose	1879 m.	1881 m.	1882 m.	1883 m.	1885 m.	Iš viso
Iki 100	9	5	4	4	7	29
101–200	5	12	13	9	2	41
201–300	6	4	4	8	10	32
301–400	5	4	4	7	3	23
401–500	–	2	2	2	4	10
501–600	–	1	1	3	3	8
601–700	–	–	–	–	4	4
701–800	–	2	2	1	2	7
801–900	1	–	–	2	2	5
901–1000	1	1	1	1	–	4
1001 ir daugiau	–	1	1	–	1	3
Iš viso	27	32	32	37	38	166

Iš 3 lentelėje pateiktų duomenų matyti, kad 1879 m. tik dvi draugijos iš 27 turėjo daugiau negu 400 narių, o po šešerių metų (1885) tokių draugijų jau buvo 16 iš 38 arba 42,1 proc. Tai rodo akivaizdų atskirų draugijų didėjimą.

Valstiečių paskolų-taupyimo draugijų veiklos mastą bene geriausiai rodo jų metinė apyvarta pagal įplaukas ir išlaidas (2 lentelė). Sparčiausiai metinė bendroji apyvarta didėjo pirmaisiais draugijų veiklos metais, kada kūrėsi naujos draugijos, plėtėsi esamos. Per 10 metų šio rodiklio reikšmė nuo 1881,4 tūkst. rb 1879 m. ūgtelėjo iki 6942,4 tūkst. rb 1889 m., t. y. 3,69 karto. Didžiausią lygį XIX a. draugijų apyvarta pasiekė 1891 m. (11651,1 tūkst. rb), po to kiek sumažėjo ir stabilizavosi ties 7–8 mln. rb riba. 1905–1906 m. revoliuciniai įvykiai šiek tiek sumažino draugijų bendrąją apyvartą. Bendroji valstiečių paskolų-taupyimo draugijų apyvarta porevoliuciniu laikotarpiu sparčiai didėjo ir 1911 m. buvo beveik padvigubėjusi (15341,3 tūkst. rb), palyginti su šio šimtmečio pradžia. Per 32 metus (1879–1911) vidutinis metinis draugijų bendrosios apyvartos didėjimo tempas buvo 6,8 proc.

4 lentelėje pateikti Kauno gybernijos valstiečių paskolų-taupyimo draugijų pasiskirstymo pagal bendrąją apyvartą duomenys rodo aiškia didesnės apyvartos draugijų daugėjimo tendenciją. Pavyzdžiu paimkime draugijas, kurių metinė bendroji apyvarta pagal pajamas ir išlaidas viršijo 200 tūkst. rb. 1879 m. tokių draugijų buvo tik viena (3,7 proc.), po 6 metų (1885) – 11 (28,9 proc.), dar po 5 metų (1890) – 14 (41,2 proc.) ir pan. Iš didesniųjų valstiečių paskolų-taupyimo draugijų, kurių kiekvienos bendroji metinė apyvarta po keletą metų iš eilės viršijo 0,5 mln. rb, paminėtinos: Betygalos ir Žeimių (Kauno aps.), Čypėnų ir Konstantinavos (Panevėžio aps.), Kuršėnų (Šiaulių aps.), Šėtos (Ukmergės aps.), Rokiškio 2-oji (Zarasų aps.).

4 l e n t e l ė. Kauno gubernijos valstiečių paskolų-taupymo draugijų pasiskirstymas pagal bendrą metinę apyvartą (pagal įplaukas ir išlaidas) [4]

Metinė apyvarta pagal įplaukas ir išlaidas rb	1879	1881	1882	1883	1885	1887	1888	1889	1890	1891	1892	1893	1895	1896	1897	1898	1899	1904	Iš viso
Iki 50000	23	18	18	12	12	11	10	11	10	13	9	9	10	10	9	8	8	8	209
50001-100000	2	6	5	9	4	4	7	2	4	2	2	1	2	1	3	3	3	3	63
100001-150000	1	4	5	4	8	7	2	1	2	3	4	5	4	5	3	3	4	5	70
150001-200000	-	3	3	9	3	4	5	5	4	3	2	2	4	2	4	4	3	2	62
200001-250000	-	1	1	1	7	3	3	3	5	2	2	1	1	3	3	3	3	3	45
250001-300000	-	-	-	1	2	4	3	2	1	3	3	4	1	2	1	1	1	2	31
300001-350000	-	-	-	1	1	-	1	2	3	-	-	2	2	1	1	2	2	1	19
350001-400000	-	-	-	-	-	2	1	1	-	3	3	2	3	3	4	4	2	4	32
400001-450000	-	-	-	-	-	1	1	1	-	-	3	2	1	2	2	2	3	2	20
450001-500000	-	-	-	-	-	-	2	-	1	1	-	-	-	1	1	1	1	2	10
500001-550000	-	-	-	-	1	1	1	2	2	-	1	-	1	1	1	-	1	-	12
550001-600000	-	-	-	-	-	-	-	1	2	3	1	1	-	1	1	1	1	-	12
600001-650000	-	-	-	-	-	-	-	1	-	2	1	-	2	1	-	-	-	-	7
650001-700000	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	1	1	1	-	-	-	-	-	5
700001-750000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3	1	-	-	-	-	-	-	5
750001-800000	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2
800001-850000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	-	1	4
850001-900000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	1
900001-950000	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3
950001-1000000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1	-	-	2
1000001 ir daugiau	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2
Iš viso	27	33	33	38	38	38	36	33	34	36	35	33	34	34	34	33	33	34	616

Antra vertus, nuo 25 proc. iki 33 proc. draugijų bendroji metinė apyvarta 1883–1904 m. nesiekė 50 tūkst. rb. Kai kuriose iš jų nesudarė ir 10 tūkst. rb. Tai carinės administracijos remiamos, rusų kolonistams aptarnauti skirtos Rokiškio 1-oji ir Novoaleksandrovsko (Zarasų) 1-oji, taip pat Slabados (Zarasų aps.), Raguvos ir Užpalių (Panevėžio aps.) draugijos.

Nuo 1895 m. pradedami skelbti duomenys [4] apie Kauno gubernijos valstiečių paskolų-taupymo draugijų pajinį ir atsargos kapitalą, indėlių ir paskolų likučius, pelną, draugijų iš kitur pasiskolintas lėšas. Iš pajinio ir atsargos kapitalo dinamikos 1899–1911 metais matyti aiški pajinio kapitalo mažėjimo tendencija (nuo 825,2 tūkst. rb 1899 m. gale iki 641,1 tūkst. rb 1911 m. pabaigoje). Pajinio kapitalo sumažėjimą per tą laikotarpį beveik 29 proc. kompensuoja atsargos kapitalo išaugimas 32 proc. (nuo 238 tūkst. rb 1899 m. pabaigoje iki 314,3 tūkst. rb 1911 m. pabaigoje). Pajinio ir atsargos kapitalo suma iki 1905–1906 m. neramumų nuolat viršijo 1 mln. rb, vėliau kiek sumažėjo, bet, išskyrus 1909 m., buvo gerokai didesnė už 0,9 mln. rb. Atsargos kapitalo didėjimas rodytų valstiečių paskolų-taupymo draugijų stabilumo augimą.

Kitas draugijų stabilumo požymis – iš kitur skolintų lėšų likučių beveik kasmetinis sumažėjimas: šios lėšos nuo 986,9 tūkst. rb. 1895 m. gale per šešiolika metų sumažėjo 2,46 karto ir 1911 m. gale sudarė tik 401,1 tūkst. rb.

Svarbūs valstiečių paskolų-taupymo draugijų veiklos rodikliai yra draugijų narių indėlių ir paskolų likučiai iki tam tikros datos (2 lentelėje pateikiami duomenys apie šiuos likučius atitinkamų metų gruodžio 31 d.). Indėlių likučiai nuo 979,9 tūkst. rb 1895 m. gale per 16 metų išaugo iki 2514,9 tūkst. rb 1911 m. pabaigoje arba 2,57 karto. Vidutinis metinis indėlių padidėjimo tempas buvo 6 proc. Indėlių augimas būtų buvęs kur kas didesnis, jeigu vos ne visuotinis jų atsiėmimas 1905 m. (1905 m. gale jų likutis nukrito iki 390,6 tūkst. rb, palyginti su 1024,1 tūkst. rb 1904 m. ir 1292,3 tūkst. rb 1903 m.). Sparčiausiai porevoliuciniu laikotarpiu indėliai augo 1910 m. (metinis prieaugis – 604,4 tūkst. rb) ir 1911 m. (metinis prieaugis – 393,2 tūkst. rb). Turime tik ketverių metų duomenis apie indėlių likučius konkrečiose draugijose. Daugiau negu po 100 tūkst. rb indėlių XIX a. pabaigoje turėjo Rokiškio 2-oji, Kuršėnų ir Žeimelio draugijos.

Daugėjant valstiečių paskolų-taupymo draugijų indėlių, didėjo išduodamų paskolų sumos. Turimi paskolų likučių atskirų metų gale duomenys leidžia daryti išvadą apie gerokai lėtesnį paskolų likučių didėjimą, palyginti su indėlių likučių didėjimu. Didžiausias paskolų likutis, buvęs 1912 m. gale (3536,5 tūkst. rb), [9], buvo tik 1,22 karto didesnis už 1895 m. gale buvusį likutį (2557,7 tūkst. rb). Vidutinis metinis paskolų likučių padidėjimo tempas 1895–1910 metais buvo vos 1,4 proc.

Dauguma valstiečių paskolų-taupymo draugijų dirbo pelningai. Pelningiausias draugijų veiklos laikotarpis buvo paskutinis XIX a. dešimtmetis, kada suminis metinis draugijų pelnas viršydavo 100 tūkst. rb XX a. pirmajame dešimtmetyje suminis metinis draugijų pelnas buvo sumažėjęs maždaug perpus. Prieš pat Pirmąjį pasaulinį karą jis vėl pradėjo didėti (1911 m. pakilo net iki 288,5 tūkst. rb).

Nuo 1900 m. pradėti skelbti duomenys [4] apie nuostolingai metų finansinę veiklą baigusias valstiečių paskolų-taupymo draugijas. Kaip nuostolingai dirbusios, dažniausiai minimos šios draugijos: Krasnogorskojės (nuostolingai dirbo 7 metus, nuostoliai svyravo nuo 1869 rb iki 2344 rb), Konstantinavos (nuostolingai dirbo irgi 7 metus, nuostoliai svyravo nuo 108 rb iki 3286 rb), Žeimelio (nuostolingai dirbo 5 metus, nuostoliai svyravo nuo 4704 rb net iki 10187 rb).

A. Rimka studijoje „Lietuvos ūkis prieš didįjį karą“ [9] pateikia duomenų apie valstiečių paskolų-taupymo draugijų veiklą kitose dviejose lietuviškose gubernijose: Vilniaus ir Suvalkų. 1912 m. gruodžio 31 d. 59-ių Vilniaus gubernijos valstiečių paskolų-taupymo draugijų paskolų likutis buvo 1608,3 tūkst. rb, o 27-ių Suvalkų gubernijos draugijų likutis – 835,8 tūkst. rb. Suminis visų trijų gubernijų valstiečių paskolų-taupymo draugijų paskolų likutis sudarė 5980,6 tūkst. rb, t. y. beveik 6 mln. rb. Kadangi 68 proc. šių trijų gubernijų teritorijos ir gyventojų pateko į dabartinę Lietuvą, galime teigti, kad Rusijai priklausiusioje dabartinės Lietuvos teritorijoje valstiečių paskolų-taupymo draugijos buvo sukaupusios apie 4 mln. rb kreditinių išteklių. Turint omenyje silpnai išvystytą valstiečių paskolų-taupymo draugijų tinklą (daugelis valsčių jų neturėjo), matyti, kad tie draugijų sukaupti kreditiniai ištekliai tesudarė tik 20–25 proc. Lietuvos valstiečių santaupų iki Pirmojo pasaulinio karo.

L I T E R A T Ū R A

1. Klaipėdos krašto kredito įstaigos ir jų balansai // Lietuvos banko biuletenis. Nr. 2. 1928. Spal. 20. P. 10.
2. Molochovec I. Kreditnyje i blagotvoritelnyje učreždenija Vilenskoj guberniji // Pamiatnaja knyžka Vilenskoj guberniji na 1865 god. Vilna: V tipografiji A. Syrkina, 1865. S. 130.
3. Klaipėdos krašto kredito įstaigos ir jų balansai Nr. 2. 1928. Spal. 20. P. 8.
4. Pamiatnaja knižka Kovenskoj guberniji na 1879 god. Kovna: Gubernskaja tipografija, 1879–1914.
5. Svedenija o suščestvujuščich v Kovenskoj guberniji Ssudo-sberegatelnych tovariščestvach // Pamiatnaja knižka Kovenskoj guberniji na 1884 god. Kovna: Gubernskaja tipografija, 1883. S. 295.
6. Pamiatnaja knižka Kovenskoj guberniji na 1914 god. Kovna: Gubernskaja tipografija, 1914. S. 167.
7. Operaciji krestjanskich ssudo-sberegatelnych tovariščestv v Kovenskoj guberniji za 1894 god // Pamiatnaja knižka Kovenskoj guberniji na 1896 god. Č. 3. Kovna: Gubernskaja tipografija, 1895. S. 100.
8. Pamiatnaja knižka Kovenskoj guberniji na 1913 god. Kovna: Gubernskaja tipografija, 1913. S. 11.
9. Rimka A. Lietuvos ūkis prieš didįjį karą. Vilnius, 1918. P. 88.

THE PEASANTS' SAVINGS AND LOANS SOCIETIES IN LITHUANIA BEFORE THE FIRST WORLD WAR

Venantas Mačiekus, Benjaminas Pladis

S u m m a r y

The first savings bank in the territory of present-day Lithuania was founded approximately in 1830 in Klaipėda. The first credit union was already functioning in Šilutė in 1865. These towns belonged to Germany at that time. Some years later credit unions also appeared in another part of Lithuania, the region that belonged to Russia. For example, the first peasant savings and loan societies were established in the Kaunas district only in 1873. Before the First World War these societies accumulated approximately 4 million roubles of credit resources. These credit resources could only amount to 20–25 percent of all Lithuanian peasants' savings.